

ЎЗА РИВОЖИНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ – ЭРТАГИ ҲОСИЛ ГАРОВИ

Ўз чилласида ўза парваришида бажариладиган агротехник тадбирларни ўз вақтида ва сифатли ўтказиш, жадал агротехникани қўллаш билан ҳосилнинг эртаги, юқори ва сифатли бўлишини таъминлаш мумкин. Шунингдек ҳар бир ўтказилган агро-тадбир ўзани зараркунанда ва касалликларига бардошлилигини ошириши керак. Бунда ўзани мақбул суғориш, озиқлантириш, стимуляторлар билан ишлов бериш ва чилпишни оқилона ўтказиш ишларига жисдий эътибор бериш лозим.

Ўзани мақбул суғориш, уни ўсиши, ҳосил тўплаши жадаллашишига олиб келади, шунингдек, кўсак қуртининг ортиқча қўпайиб кетишига йўл қўймайди ҳамда минерал ўғитлардан самарали фойдаланиш, унинг ривожини жадаллаштириш ва мўл ҳосил тўплашда суғоришнинг аҳамияти каттадир. Шу сабабли азотли ўғитлар билан озиқлантирилган майдонларда пешма-пеш суғориш, бу йилги салқин об-ҳаво шароитидан келиб чиқиб, енгил суғоришни ташкил этиш лозим. Бунда жойнинг тупроғи, механик таркиби ва ер ости сувларининг сатҳини ҳисобга олиб, суғориш муддати, меъёри ва сони қуйидагича белгиланади: сизот сувлари сатҳи чуқур жойлашган ерларда ўзанинг гуллаш ва ҳосил туғиш давларида суғориш меъёри енгил механик таркибли тупроқларда гектарига 800-900 м³, ўрта ва оғир тупроқларда 900-1000 м³ бўлса, сизот сувлар сатҳи юза жойлашиб, 2-3 метрдан 0,5-2,0 метргача бўлган тупроқларда юқоридаги меъёрлардан 10-15 фоизга камайтирилиши мумкин.

Ўзани суғориш давомийлигини тўғри белгилаш жуда муҳим аҳамиятга эга. Яъни, гуллаш даврида суғориш давомийлиги механик таркиби енгил бўлган тупроқларда 14-16 соат, ўрта ва оғир тупроқларда 16-18 соат, қийос билан ҳосил туғиш даврида эса мос равишда 16-18 ва 18-20 соатдан ошмаслиги керак.

Суғоришдан кейин ўза қатор орасида тупроқ етилиши билан юза ва майин культивация қилиниши керак. Культивация кечиктирилса, кесак ҳосил бўлиб, сувдан самарали фойдаланилмай, шона ва гуллар тўкилиб кетади.

Сувдан сувгача ўза қатор орасига 2 марта ишлов берилади, бунда суғоришдан кейинги культивация ва суғоришдан олдин эгат олишда механизмларнинг ишчи органларини тўлиқ

ва тўғри ростланишини назорат қилиш зарур.

Минерал ўғитлар билан тўғри озиқлантириш, ўзанинг ғовлаши, сербарг бўлиб қолишининг олдини олади. Тўғри ва етарли миқдорда озиқлантирилган ўзада ҳосил элементлари кўпроқ тўпланишига олиб келади. Ўзалар гулга кира бошлаган пайкалларда охириги озиқлантириш ишлари амалга оширилади. Бунда азотли ўғитлар гектарига соф ҳолда 70-75 кг (аммиакли селитра 210-225 кг) ва фосфорли ўғитлар соф ҳолда 40-50 кг (аммофос 80-100 кг ёки оддий суперфосфат 220-275 кг ёки супрефос 170-215 кг ёки PS-Агро100-125 кг) берилиши лозим. Минерал ўғитлар тўғри берилиши учун ўза қатор оралари 90 см бўлса, минерал ўғитлар ўза қаторидан 30-35 см ёнига, 60 см қатор ораллиғида эса қатор орасининг ўртасига 14-16 см чуқурликка солинади.

Ўзани озиқлантиришнинг охириги муддати биологик ривожланиши бўйича ёппасига гуллаш бошлаши, яъни гуллашнинг 10-кунигача ёки июль ойини бошигача тўлиқ тугалланиши керак. Бундан кечикса, ўзанинг ривожланиш даври чўзилиб кетиши мумкин. Бу йилги шароитда чигит қайта бузиб экилган далаларда ҳамда ўза ривож кечки бўлган қўшларда минерал ўғитлар билан жойимча озиқлантириш ишларини 15 июлгача тугаллаш чораларини кўриш мақсадга мувофиқ бўлади. Минерал озиқлантириш ишларини жадаллаштириш учун суғоришдан олдин ва суғориб бўлинган далаларда сувдан кейин ер оби-тобига келганда культивация билан қўллаш ҳам яхши самара беради.

Ўза ривожини жадаллаштириш, ҳосилдорлигини оширишнинг замонавий инновацион технологияларидан бири стимуляторлар билан ишлов бериш технологиясидир. Бу

йилги иқлим шароит ва ўзанинг ривожланиш ҳолатидан келиб чиқиб, стимуляторлар билан ишлов бериш ишларини ўзанинг гуллаш ва ҳосил туғиш давларигача давом эттириш керак. Бунда, Давлат кимё комиссияси рўйхатидан ўтказилган ва ўзада юқори самара бераётган қуйидаги стимуляторларни қўллаш тавсия этилади. Жумладан, “Узгуми” 0,4 л/га, “Геогумат” 1,6 л/га, “Лебозол Калий” 450 - 5,0 л/га, “Ҳосилдор” 0,6 л/га, “Биодукс” 2,0 мл/га, “Мэрс” 0,5 л/га ва бошқа шунга ўхшаш илмий тадқиқот институтлари томонидан синовдан ўтказилган ва пахтачиликда юқори самара берган стимуляторларни қўллаш, ўзанинг ўсиши ва ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади, ҳосилдорликни 15-20% оширади.

Ўзани чилпиш, кўсак қуртининг кескин қўпайиб кетишининг олдини олади, кандалалар ҳам камроқ салбий таъсир кўрсатади. Ўзанинг бўйи 70-80 см гача ўсиб, 11-12 ҳосил шохи шаклланданда ҳосил элементларини қўпайтириш, тезроқ кўсакка айлантириш ва пишиб етилишини жадаллаштириш учун чилпиш ўтказилади. Яъни, бу даврда ўзани чилпиш энг муҳим ишлардан саналади. Чилпишни бу йил эртароқ ўтказиш орқали, ўзанинг ўсиши ва ривожланишини янада тезлаштириш мумкин. Шунда ҳосил элементлари тўкилиши камайди, гул ва кўсаклар сони ошади, ўза зараркунандаларнинг салбий таъсири камайди, кўсакларнинг пишиши 5-10 кунга тезлашади, ҳосилдорлик гектаридан 3-4 центнердан 6-8 центнергача ортади.

Чилпиш қўлда, механизм ёрдамида ёки Сожеан, Энтожеан ва бошқа таркибида меликват хлорид бўлган ретардантлардан фойдаланиб амалга оширилади.

Ўзани чилпиш кечиктирилиши ёки сифатсиз ўтказилиши оқибатида пояси бўйига ўсиб ғовлаб кетади, пахта ҳосили 15-20 фоиз камайиб, пишиб етилиши 7-10 кунга кечикиб, кўсаклари кичрайиб, вази камайиб, ўза сербарг бўлиб, кўсаклар қобиғи қалинлашиб, ҳашаротларни ўзига кўпроқ жалб этади.

Бу йилги шароитда ўза навлари хусусиятларига қараб унумдор тупроқларда ўза тупида 12-13, ўртача унумдор тупроқларда 11-12 ва унум-

дорлиги паст ерларда 10-11 ҳосил шохи тўпланганда чилпиш ўтказиш тавсия этилади. Қўшқатор экилган ерларда бу тадбирни ғўза тупида 9-10 дона шох ҳосил бўлганда ўтказиш мумкин.

Чилпиш қўлда ўтказилганда ғўза бош поясининг энг учки 1-2 см қисми (бироз оқиш рангли бўлади) юлиб (чимдиб) олиниши керак ва чилпиш сифатига қуйилган асосий талаб шундан иборат. Агар шундай қилинмай поянинг уч қисми чуқур 5-10 см юлиб олинса, ғўзага салбий таъсир этиб, бир-икки дона шона ва гул ҳам юлиб ташланади. Бу эса тўлиқ пишиб етилиши мумкин бўлган 3-5 ц/га ҳосилнинг бой берилиши демакдир. Шу сабабли фермерлар ва мутахассислар чилпишни бошлашдан олдин дала ишчилари ўртасида тушунтириш ишларини олиб бориши ва чилпиш жараёнини жиддий назорат қилишлари, бу усулда чилпишни бир-икки марта такрор ўтказилиши талаб этилади.

Механик усулда чилпиш ғўзанинг юқори қисмини кесиб ташлаш учун махсус мосламани культиваторнинг олд қисмига ўрнатилган ҳолда амалга оширилади. Бу усулда чилпиш ғўзанинг бўйи жуда баланд ўсиб кетган далаларда унинг бўйига мосланиб амалга оширилиши ҳамда ғўзанинг уч қисмининг ортиқча кесилиб кетишига йўл қўймаслик керак.

Чилпишнинг кимёвий усули бу энг

самарали ва замонавий усул бўлиб, бунда таъсир этувчи моддаси мепикват хлорид бўлган ретардантлардан фойдаланилади. Бунинг учун “Сожеан” ёки “Энтожеан” ва шунга ўхшаш препаратлар суғоришдан 5-7 кун аввал ёки суғоришдан 5-7 кун кейин ОВХ ва бошқа пуркагич мосламаларда 250-300 л/га сувга аралаштирилиб сепилади. Шунда дорилар ғўзанинг барги орқали яхши сингиб, танаси бўйича бир хил тарқалади ва ўсимлик хужайраларининг бўлинишини тўхтатади, натижада ғўза бўйига ва ёнига ўсишдан тўхтади, барглари тўқ яшил ранга киради, ўсимликнинг ривожланиши ва ҳосил тўплаши жадаллашиб, тупи ихчам арчасимон шаклда бўлиб, қаторлар орасида ҳаво алмашинуви ва микроклим яхшиланади, ғўзанинг тепа қисмида 3-4 дона бўлиқ кўсак пайдо бўлади. Энг асосийси пишиб етилиши 7-8 кунга тезлашади, биринчи терим салмоғи 6-7 центнерга, умумий ҳосил 3-8 ц/га ортиб, пахтани қисқа муддатларда юқори навларда йиғиштириб олишга имконият яратилади.

Кимёвий усулда чилпишда аввал тракторнинг сув бакига ярмигача тоза сув тўлдирилади, сўнгга белгиланган препарат меъёри иккала бакка бир хил миқдорда бўлиб-бўлиб солинади ва унинг устидан сув қуйилиб, охиригача тўлдирилади. Тракторнинг мах-

сус аралаштиргичи ёки қўлда бирор мослама билан яхшилаб аралаштирилади, шундан сўнг далага сепишга рухсат берилади. Республикамиз вилоятларида ғўзанинг ривожланиши ҳолатига қараб, Сожеан ёки Энтожеан препаратлари гектарига 90-100 г қўлланилиши тавсия этилади.

Агар “Сожеан” ёки “Энтожеан” препаратлари ғўзанинг шоналаш даврида бўйи 20-25 см бўлганда 15 г/га, гуллаш бошланганда (ғўза бўйи 55-60 см) 45 г/га сепилган бўлса, чилпиш даврида 90 г/га сепиш етарлидир. Лекин олдин ушбу препаратлар қўлланилмаган, сизот сувлар юза жойлашган далалардаги ғўзаларга 100-110 г/га қўллаш керак бўлади.

Ҳурматли, фермерлар ва соҳа мутахассислари пахтачилик илмий-тадқиқот институти олимлари томонидан кўп йиллик илмий тажрибалар асосида ишлаб чиқилган юқоридаги тавсияларга амал қилинса, бу йилги ўзгарувчан об-ҳаво шароитида, ғўза ривож кечки бўлганига қарамасдан, пахтадан эртаги, мўл ва юқори сифатли ҳосил етиштириш имконияти яратилади.

Ш.АБДУАЛИМОВ,

қ.х.ф.д., профессор,

Ш.КАРИМОВ, *қ.х.ф.д.,*

Ф.АБДУЛЛАЕВ, *қ.х.ф.д.,*

А.УБАЙДУЛЛАЕВ, *тадқиқотчи,*
ПСУЕАИТИ.

УЎТ: 633.51+631.542.25/542.36

ПАХТАЧИЛИК

ТУРЛИ ЧИГИТ ЭКИШ ВА ЧИЛПИШ МУДДАТЛАРИГА БОҒЛИҚ ҲОЛДА ДЕФОЛИАНТЛАРНИНГ ҒЌЗА БАРГЛАРИ ТЎКИЛИШИГА ТАЪСИРИ

Аннотация: мақолада ғўзанинг чигит экиш ва чилпиш муддатларига боғлиқ ҳолда дефолиантларнинг барглари тўкилишига таъсири тўғрисидаги илмий ишланмалар маълумотлари келтирилган.

Аннотация: в данной статье приведены научные результаты исследования влияние дефолиантов на опадения листьев в зависимости сроков чеканки и посевов семян хлопчатника.

Annotation: the paper present materials related to the influence of applying defoliants wish sowing and plant topping dates on leas shedding rate of cotton.

Ғўза барглари-нинг тўкилиш назария-сини кўплаб олимлар ўрганишган. Уларнинг таъкидлашича, ғўза барглари-нинг тўкилиши мураккаб жараён бўлиб, бу баргларда моддалар алмашинувининг ўзгариши натижасида содир бўлади. Яъни, бунда баргларда парчаловчи жараёнлар синтезловчи жараёнлардан устун кела бошлаши, мураккаб органик моддаларнинг солиштирма оғирлиги камайиши, барглари-нинг ассимиляци-

он хусусияти сусайиши, хлорапласт қариши, нафас олишнинг пасайиши, оксидловчи-тиклловчи системалар фаоллигининг ўзгариши, барг тўқималари намлигининг камайиши, маъданли тузлар миқдорининг ошиши содир бўлади. Барг пластинкаси рангининг ўзгариши эса, углевод ва азотли моддаларнинг парчаланиши, нафас олиш жараёни-нинг бузилиши, ауксини камайиши ва этиленнинг ортиши ҳисобига амалга

ошадиган мураккаб физиологик жараён-лар натижасида содир бўлади (Зокиров 1968).

Академик А.Имомалиевнинг (1969) маълум қилишича, ғўза барглари-нинг тўкилиши мураккаб физиологик жараён бўлиб, ғўза барглари табиий тўкилишидан олдин барг бандида ажратувчи қатламнинг ҳосил бўлиши ташқи омиллар таъсирига ўсимликнинг жавоб реакциясидир. Бундан ташқари